

Brunon Hołyst

KRYMINOLOGIA

I

W Polsce rozwój kryminologii nie następował w sposób nieskrępowany. Oceniając bowiem jej osiągnięcia po II wojnie światowej, nie można pominąć charakterystycznego dla tego okresu zjawiska dominowania obowiązującej ideologii zarówno w sferze wyboru tematów badawczych, jak i formułowania wniosków. Wyrażało się to m. in. w niepodejmowaniu badań empirycznych nad tymi zjawiskami społecznymi, które z punktu widzenia obowiązujących założeń ustrojowych były tematami drażliwymi i niewygodnymi. Przykładowo można wymienić takie tematy, jak stosunek społeczeństwa do organów ścigania, zawłaszczanie majątku narodowego przez uprzywilejowane grupy (prominentów), nepotyzm i korupcja na najwyższych szczeblach władzy, nadużycia władzy przez funkcjonariuszy państwowych, punitivność karania.

Nowego ujęcia wymagałaby również problematyka przestępstw gospodarczych, m. in. z uwagi na występującą dysfunkcjonalność systemu ekonomicznego sprzyjającą działaniom przestępnym. Zwrócenie uwagi na to zagadnienie uzasadnione byłoby ponadto tym, że dotychczas zajmowano się głównie dogmatycznymi aspektami tego zjawiska.

Na II Kongresie Nauki Polskiej w 1986 r. podkreślono, iż w dotychczasowym dorobku nauk społecznych zbyt wiele uwagi koncentrowano na czynnikach rozwojowych, za mało zaś na poznawaniu, przewidywaniu i przeciwdziałaniu wynaturzeniom, hamulcom, barierom i zagrożeniom społecznym. Badania tego rodzaju traktowano marginesowo i otaczała je szkodliwa dla nauki i praktyki atmosfera podejrzliwości. Badania zagrożeń funkcjonowania życia społecznego miały często charakter dość powierzchowny, doraźny, a czasem wręcz instrumentalny.

W minionym okresie wiele badań i rozważań polskich kryminologów, bardzo ważnych dla rozwoju tej dziedziny nauki, z uwagi na przedstawiony w nich krytyczny obraz badanych zjawisk bądź w ogóle nie zostało opublikowanych, bądź ukazało się w okrojonej postaci, dostępne dla wąskiego grona odbiorców.

Postulatowi popularyzacji dokonań kryminologii powinno towarzyszyć wykorzystywanie proponowanych przez nią wniosków zarówno w sferze działań legislacyjnych, jak również w praktyce stosowania prawa. Sama bowiem działalność poznawcza w ramach nauki kryminologii nie może spowodować rozwiązania żadnego społecznego problemu. Szczególnie w dziedzinie badań zjawisk patologii społecznej zasadne wydaje się uznanie teorii za podstawę praktyki, a nie za jej przeciwstawienie. Wobec trudnych uwarunkowań rozwoju polskiej kryminologii jej dokonania trzeba tym bardziej uznać za ważne dla poznania przyczyn występowania zjawisk patologii społecznej i profilaktyki.

W chwili obecnej, szukając nowych dróg dla dalszego rozwoju tej dyscypliny nauki w Polsce, należy nie tylko koncentrować się na prowadzeniu badań empirycznych na tematy dotychczas nie podejmowane, ale także podjąć próbę określenia miejsca tej nauki w nowym systemie politycznym.

W ostatnich latach zaznaczyło się wyraźne nasilenie badań ujemnych zjawisk społecznych. Liczne kongresy i sympozja naukowe przynoszą wiele interesujących materiałów z zakresu symptomatologii i etiologii tych zjawisk. Obserwuje się aktywny udział przedstawicieli różnych dziedzin nauki w podejmowaniu problematyki patologii indywidualnej i społecznej. W ten sposób kryminologia stała się nauką interdyscyplinarną zarówno z uwagi na metody badań, jak i ze względu na ich zakres. W związku z tym rozszerza się coraz bardziej pojęcie „literatury kryminologicznej”. Uprawianie kryminologii bez znajomości podstawowych siatek pojęciowych, m. in. z socjologii, psychologii, pedagogiki, psychiatrii, neurologii, genetyki, skazane jest na niepowodzenie. Wyliczenie to ma oczywiście charakter przykładowy.

Istnieje pilna potrzeba nowego spojrzenia na przestępczość. Musi być ona traktowana jako wskaźnik rozmiarów i intensywności zakłóceń w równowadze społeczno-ekonomicznej państwa. Chodzi o dialektykę wzajemnych związków pomiędzy siłą i sprawnością polityczno-ekonomiczną państwa a intensywnością naruszeń prawa.

Liczne nieprawidłowości (np. w sferze organizacji i zarządzania, zabezpieczenia mienia) znajdują swoje szybkie konsekwencje w działaniach przestępczych. Przestępczość jest zjawiskiem wyznaczanym całością przebiegu zasadniczych procesów społeczno-ekonomicznych, politycznych i kulturalnych państwa. Można ją oceniać jako barometr stabilizacji społeczeństwa. Stąd adekwatna do rzeczywistości ocena nasilenia, struktury i dynamiki zjawisk przestępczych staje się warunkiem koniecznym skutecznego, korekcyjnego reagowania państwa i obywateli na negatywne zjawiska społeczne.

Przestępstwo dotyka wszystkich klas społecznych. Stało się bardziej „demokratyczne”. To zjawisko jest szczególnie podkreślane w pracach kryminologów amerykańskich.

Współcześnie wielkiego znaczenia nabiera relacja pomiędzy wojną a przestępczością. Wpływ wojny na przestępczość jest oczywisty. Znanym zjawiskiem jest nasilanie się jej w okresach wojen i bezpośrednio po ich zakończeniu. Niezależnie od tego, czy wojna ma charakter napastniczy czy obronny, powoduje zmianę stosunku do podstawowych dóbr chronionych, takich jak życie ludzkie, zdrowie, własność, wolność, powoduje przewartościowanie zasad moralnych, regulujących formy współżycia społecznego i sposoby rozwiązywania konfliktów. Przestępstwo jest wyrazem agresji wobec osób lub wartości chronionych albo wyrazem lekceważenia praw współżycia społecznego. Oba te elementy dochodzą bardzo silnie do głosu w przypadku wojny napastniczej.

Agresja i nieposzanowanie praw, a także nieposzanowanie odmienności poglądów, leżą często u podstawy zarówno tzw. przestępstwa kryminalnego, jak i zbrojnego konfliktu.

Wielkie przemiany, jakie zachodzą we współczesnym świecie, przywodzą na myśl refleksję, czy prawo w obecnym kształcie będzie trwać w wieku XXI? Nowa filozofia prawa i społeczna kontrola mogą spowodować jeszcze nieprzewidziane zmiany. Wiąże się to także z krytyką obecnie funkcjonującego systemu sprawiedliwości, który jest określany mianem „nie-systemu”. Nie jest on dostatecznie sprawny, skoro w 6% spraw sądowych zapada wyrok skazujący.

Wraz z doskonaleniem organizacji państwowej i społecznej, wraz z ich coraz większą racjonalnością i świadomością zamierzeń, zmniejszanie bądź chociażby tylko utrzymanie rozmiarów społecznego marginesu jest możliwe głównie dzięki odpowiedniej polityce społecznej. Przedmiotem badań stać się więc muszą wszelkie związki między sposobami ustalania celów polityki społecznej, sposobami wyznaczania preferencji i priorytetów działań społecznych a strukturą, nasileniem i dynamiką zjawisk określanych mianem patologii społecznej.

Ważnym obszarem badań musi stać się także poszukiwanie nowych form społecznego reagowania. Można wyróżnić główne formy indywidualnego reagowania na społeczną patologię: spadek aktywności (wycofanie się), szukanie pomocy u władz i zdanie się na własne siły (autojurysdykcja). Ale wszystkie – w swej izolacji – okazują się niewydolne, frustrujące.

Dzisiejsza rzeczywistość wystarczająco już dyskryminuje postawy wyłącznie „roszczeniowe”, aby ich ograniczoność szerzej tu uzasadniać. Wzrasta świadomość konieczności połączenia wysiłków, zastąpienia indywidualnych działań poczynaniami zbiorowymi, społecznym współdziałaniem. Wszelkie instytucje, zakłady i przedsiębiorstwa powołane do walki z patologią społeczną muszą ulec jak najszerszemu uspołecznieniu.

Spółeczeństwo musi zacząć myśleć kategoriami realizmu kryminologicznego, a mianowicie zmniejszyć swą wrażliwość na te przestępcze dolegliwości, które obiektywnie uwarunkowane są ceną przyspieszonego rozwoju społecznego, a zwiększyć swą emocjonalną i racjonalną reaktywność na to, co w przestępczości społecznie subiektywne, co społecznie niedopatrzone, co obywatelsko zlekceważone.

Praworządność i bezpieczeństwo stanowią najwyższe dobra społeczne, a jednocześnie całe społeczeństwo jest za te dobra odpowiedzialne. Dlatego też przestępczość, jej zasięg i rozmiary pozostają i powinny pozostać zawsze w centrum zainteresowania nie tylko organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, lecz również poszczególnych obywateli i środowisk.

II

1) W roku 1977 ukazało się pierwsze wydanie podręcznika *Kryminologia. Podstawowe problemy*, a w 1994 r. zostało opublikowane jego piąte wydanie (652 strony).

Podręcznik uwzględnia przede wszystkim zakres wiedzy przewidziany w ramach programu dydaktycznego dla studentów wydziałów prawa, pedagogiki, psychologii i socjologii uniwersytetów. Może on być także pomocny w codziennej pracy praktyków organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i służby penitencjarnej.

Z punktu widzenia dydaktycznego na uwagę zasługują „okienka” problemowe, które są także szeroko uwzględniane w pracach amerykańskich psychologów.

2) Od 1992 r. wydawane jest w Katedrze Postępowania Karnego i Kryminalistyki czasopismo „EuroCriminology”, stanowiące swoiste forum dyskusyjne pomiędzy kryminologami Wschodu i Zachodu.

Udało się pozyskać do współpracy wybitnych kryminologów z wielu państw, także spoza Europy. Aktualnie przygotowywany jest tom 12. W 1995 r. ukazał się tom 8/9, poświęcony wyłącznie kryminologii niemieckiej, która uzyskała w Europie dominującą pozycję, a w skali światowej zajmuje drugie miejsce po kryminologii północnoamerykańskiej.

III

Z inicjatywy naszej Katedry powołano w 1993 r. Europejskie Studium, mające na celu kształcenie kierowniczych kadr dla organów ścigania karnego, wymiaru sprawiedliwości, a także służb celnych i finansowych. Studia są

zaoczne, a zajęcia dydaktyczne odbywają się 3 dni w miesiącu. Przedmiotem zajęć są współczesne osiągnięcia ok. piętnastu dyscyplin naukowych oraz lektoraty z języków obcych (do wyboru).

Wykładowcami są zarówno wybitni polscy specjaliści, jak również (w miarę możliwości finansowych) profesorowie zagranicznych uniwersytetów.

Zamiarem kierownictwa Studium jest wprowadzenie zwyczaju, aby ostatnie zajęcia dydaktyczne odbywały się poza granicami Polski. I tak w 1994 i 1995 r. uczestnicy Studium wzięli udział w zajęciach zorganizowanych w Bundeskriminalamcie w Wiesbaden i w Polizei-„Führungsakademie” w Münster.

WYKAZ PODRĘCZNIKÓW I MONOGRAFII

Brunona Holysta

Podręczniki

1. *Kryminalistyka*, I wyd. Warszawa 1973; VIII wyd. Warszawa 1996.
2. *Kryminologia*, I wyd. Warszawa 1977; V wyd. Warszawa 1994.
3. *Kryminologia. Podstawowe problemy*, Moskwa 1980.
4. *Comparative Criminology*, Lexington, Toronto 1983.
5. *Kryminologia porównawcza*, Tokio 1986.
6. *Kryminologia porównawcza*, Sheynan 1989.
7. *Kryminologia. Podstawowe problemy*, Pekin 1989.
8. *Wiktymologia*, Warszawa 1990.

Monografie

1. *Kryminalistyczna problematyka pożarów*, Warszawa 1962.
2. *Bójka i pobicie* (współautor Z. Kubec), Warszawa 1962.
3. *Wykrywalność sprawców zabójstw*, Warszawa 1967.
4. *Zabójstwo. Studium kryminologiczne i kryminalistyczne*, Warszawa 1970.
5. *Zapobieganie przestępstwom przeciwko życiu i mieniu kierowców*, Warszawa 1971.
6. *Przestępczość drugiej połowy XX wieku*, I wyd. Warszawa 1975; II wyd. 1978.
7. *Przestępczość w Polsce. Studium kryminologiczne*, Warszawa 1977.
8. *Kryminologia na świecie*, Warszawa 1979.
9. *Samobójstwo. Przypadek czy konieczność*, Warszawa 1986.

10. *Selbstmord-Selbsttötung. Kryminologische und kriminalistische Erkenntnisse über Probleme von Ich und Gesellschaft*, München 1986.
11. *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadków*, Warszawa 1989.
12. *Problemy młodego pokolenia. Studium z zakresu profilaktyki społecznej*, Warszawa 1991.
13. *Przywróceniu życia*, Warszawa 1991.
14. *Narkomania a przestępczość*, Warszawa 1993.
15. *Japonia. Przestępczość na marginesie cywilizacji*, Warszawy 1994.
16. *Narkomania na świecie*, Warszawa 1994.
17. *Na granicy życia i śmierci*, I wyd. Warszawa 1994; III wyd. 1996.

Autor ponad 250 artykułów, z czego ponad 60 opublikowanych w czasopiśmie zagranicznych.

WYKAZ PODRĘCZNIKÓW, SKRYPTÓW I MONOGRAFII

Pawła Horoszowskiego

Podręczniki i skrypty

1. *Daktyloskopia – kurs praktyczny*, Warszawa 1947.
2. *Kryminalistyka (skrypt)*, Warszawa 1948.
3. *Kryminalistyka (podręcznik)*, I wyd. Warszawa 1955, II wyd. 1958.
4. *Materiały statystyczno-kryminalne i ich analiza*, Łódź 1952.
5. *Kryminologia (skrypt)*, Warszawa 1958.
6. *Psychologia sądowa*, cz. I, Warszawa 1960.
7. *Kryminologia (podręcznik)*, Warszawa 1965.

Monografie

1. *Zabójstwa z afektu*, Warszawa 1947.
2. *Fotografia w służbie śledczej*, Warszawa 1949.
3. *Graficzne i plastyczne metody przedstawienia miejsca oględzin*, Warszawa 1957.
4. *Śledcze oględziny miejsca*, Warszawa 1959.
5. *Od zbrodni do kary*, Warszawa 1963.
6. *Economic Special – Opportunity Conduct and Crime*, b.m.w., 1985.